

СПОМЕНИ НА ТРАКИЙСКИ БЪЛГАРИ И ТЕХНИТЕ ПОТОМЦИ ЗА ТРАКИЯ

Тодор Коларов

ПОТЕКЛО

Апокрифи от родовата памет

1.

В отдавна отминалото ми детство понякога сънувах майчиния си родов корен. Долавях в съня-приказка топлите ласки на мрамариса, ухаещ на разцъфнали портокали. „Зимата уж се позастои – разправяше ни мама, – пък току ще задуха мрамариса откъм Силиври, а при нас настойчиво ще лъхне на пролет. И виж ти чудо! За една нощ неранзата* в двора ще се покрие с цвят като нагиздена сватбарка. Лицето на дядо ви Константин ще грейне, пазар ни чака, Елено, ще каже на баба ви, Великден чука на вратата...“.

Слушахме тези нейни спомени не веднаж и дважд: „Още по нощна доба баща ни ще впрегне шейтаните, баба ви Елена пък ще застели нови черги върху сеното в талигата, пъстро изписана с птички, пеперуди и разцъфтели клонки, ще навърля възглавници, да ни е меко. После ще положат и нас, съвсем дребни дечица, както си спим. В просъница ще чуем звънкия глас на тате. Е, хайде, ще изрече, Бог напред, ние след Него... И преди да са пропели първи петли, потегляхме към Силиври...“.

Селото било на около половин ден път с талига до Силиври и май почти на толкова до Чаталджа, ала за предпразнично пазаруване всички слизали на Мраморно море. Цариград само бил по-далече, до там пък се пътувало при особено значими случаи.

Захласнати с брат ми по приказката, поемахме с майка си

---

*неранза (тур.) – портокал; диво цитрусово дърво.

към нейните далечни във времето омайни пътешествия, тогава е нямала и пет години. „Петлите ще се заобаждат по пътя – доуточняваше, – а шейтаните, двата врани коня на тате, сити и силни, ще бият копита в пътната пепел. Колата ни полюшва върху яйовете* и ако е лято, по Еньовден, приспивно ще свирукат усърдни шурчета. Звездите над нас слепваха клепачите ни с елмазеното си сияние...“. Тук мама ще се умълчи, сетне ще въздъхне изтежко. „О, Боже – възкликва, – никога повече никъде не съм виждала толкова много едри и ярки звезди!“.

2.

Селото е в Източна Тракия и носи странното име Курфалия (главата на Алия). От памтивека заселено с българи, но османлиите го вписали за гръцко – числило се към Цариградската патриаршия, обясняваше ми покойният днес професор Стайко Трифонов. Тя събирала черковните му данъци, затова след Балканската и Междусъюзническата война Турция принуждавала курфалийците патриаршисти да се изселват в Гърция. Имала ги, сиреч, за гърци.

Но това било по-късно, след като дядо Константин и баба Елена с челядта си – четири невръстни дъщери, последвали многострадалната съдба на бежанци. „Войната приближаваше Чаталджа – разказва мама друга вече история, страшна и покъртителна до немай-къде, – денем и нощем през село се точеше турски аскер и все в посока към Българско... Озлобен низам** беше, изпаднал в смут от настъплението на българите. Потрайте, процеждаха през зъби тоз-онзи от преминаващите, докато обхождат със завистливи очи заможното ни село, ще дойде кюрдският башибозук, ще ви научи на покрство, гяур миллет***!... Нарочваха ни кюрдите за стра-

---

*яйове (тур.) – пружини, ресори на кола.

**низам (араб.) – ред, строй, уредба; прен. редовна войска.

***гяур миллет (араб.) – народ на неверници; презрително название на българите през турското робство.

шилище, с ужасии – опожарени селища, избити жени и деца, кърви, насилия, грабежи...”

През лицето на майка ни, за кой ли път, преминава сянката на онова страшно време. „Бях педя човек – казваше, – а всичко ми се е запечатало, като да беше вчера. Кюрдите пристигнаха един ден, валеше дъжд. Срецахме свъсени погледи на уморени мъже с дългостволи английски пушки през рамо и със силиахи около пояса, натежали от оръжие: ятагани, кулаклии ножове, револвери, патрондаши...”

Кюрдският башибозук не спрял в селото, изнасял се по посока на Одрин. Дядо Константин, почернял от тревога за семейството, брадясал и с угаснал взор, рекъл обречено: „Дойде и наш ред, Елено, да стягаме бохчите!...” Не смеел и да си помисли какво ще стане с всички им – със селото, с имота, с хората, когато турският аскер начене да се завръща под неударжимия напор на българската войска. И понеже това би могло да стане днес-утре, всеки кроил да се спасява кой как може.

Било през януари 1913 година, след Богоявление. „Фучеше лют черноморец – припомня си мама, зиморничаво свила рамене, – душиците ни вледеняваше...” А може и от уплахата да е било, глождела е мало и голямо. Дядо Константин впряга шейтаните си в потайна нощ, както винаги, а баба натоварила в колата багаж, събиран с дни отнапред. „Не ни изоставай, Богородице майко!” – прошепнал дядо едва чуто, преди да тръгнат на път. Човек сдържан и с болезнено чувство за достойнство, рядко ходатайствал пред Небесата за сполука и закрила. Заставила го е, види се, безизходицата в случая. И с привичното му „Е, хайде...” семейството се отправя към новата си орисия.

Повечето бежанци дотогава тръгвали на запад, с надеждата час по-скоро да срещнат настъпващата българска войска. И така са се оказвали, за зла слава, насред пъкъла под

тракийските звезди. Затриват се по пътищата цели родове, сякаш никога не ги е имало, от многобройните селища на побягнали българи остават руини, димящи пепелища и мъртвило. Охранени от мърша гарвани шетали из зимния пущинак.

Дядо потегля със семейството си към Цариград – било е пресметливо обмислен избор в един от значимите случаи, макар и не празничен. Тръгват в черна нощ, по черни пътища. От студа ли, от лоши предчувствия ли, дечицата му будували под козяка, вслушани в глухотата на нощното чернило. „Бяха ни скрили, да не съзрем изклани по пътя – ниже майка ни кошмарния си разказ. – Сестра ми Евтимия беше малка тогаз, току проплакваше в ръцете на баба ви Елена. Ох, какво ли ни чака, Костьо, издума на тате с поглед, вгорчен от тревога...“.

3.

Дядо Константин остава кръгъл сирак едва седемгодишен, та родата му тозчас го цанила чирак в селската налбантница, сам да заработва хляба си. Нивга, сиромашкият, не стъпил в училище, но отрано израсъл значимо в занаята и с място, без съмнение, сред онези тамошни момци, подир които въздишала не една видна мома. Нямало е как иначе баба Елена, щерка на Тодор Сотиров – баш чорбаджия в селото, да се залюби с налбантин и да го иска под венчило.

Прадядо ми узнал за кого се е хванала щерка му, най-малката сред братята и сестрите си, бащина любимка до она миг. „Не ща голтак за зет! – категорично отсякъл гневен. – Ни дом има, ни кол... Хванеш ли се за него, оставям те без зестра!“ А дъщерята, нали не отстъпвала по нрав на бащата, пристава на дядо. „Напет момък беше, затова – разправяла на децата си, – ненагледен, с мустаци като на преображенски войвода...“.

Залюбили се, а нашият дядо все ù се глумил с песничка:

*Мар` Елено, кара Лено,
не шетайся, не метайся
спроти мене, сиромаша,*

*сиромаха, голомеха.
Та я съм си чюжди момък,
чюжди момък, бейски налбант.
Подковавам турски конье,
турски конье и воловье...*

Когато настъпил ден да се венчаят, отишли чак в Одрин, в черквата „Св. Св. Константин и Елена”, тъй като храмовете в близост до селото им все патриаршески. Върл застъпник на Българската екзархия, дядо ми държал да получат благословия от наш свещенослужител.

Чорбаджи Тодор от своя страна обаче да бил патриаршист. В сагата за родното им село се разказвало как на един празник вселенският патриарх благоволил да гостува в Курфалия. „Ние в селото сме от Тамарините люде – изтъквала баба Елена пред дъщерите. – От сой ни имат, че оттам и такава чест...”. Потомци на българите, иначе казано, дето придружавали стоте коли с чеиза на княгиня Кера Тамара, сестра на цар Иван Шишман, пратена за жена на султан Мурад (1373 г.). Професор Стайко Трифонов отбеляза по този повод: „Повечето от българската рая там идват доста по-късно, преди два-три века. Неспирните войни, природни бедствия и епидемии, най-вече чумата, често са изстребвали населението в Източна Тракия. Нямамо е кой да обработва земята, докарвали са селяни предимно от Загорието... Но щом сред курфалийци е битувала и такава легенда, кой знае, може все пак да е останала някаква древна диря...”.

Баба Елена също не е прекрачвала училищен праг, в последната четвърт на XIX в. било немислимо за момиче в Турско. За „Тамарините люде” може да е научила от мит, предаван от уста на уста. Ала в османското си тескере за самоличност дядо ми Константин Янев е записан с фамилното име... Загороглу! Едва когато окончателно стъпва на българска земя, той приема друга фамилия, Ковачев – дошла, предполага се,

по наследствена следа.

От младини се прочул дядо Константин като работлив и щом създал семейство, за десетина години вдигнал къща на кат и половина, налбантница отваря с трима калфи и отбор чираци, които избрали при него да се учат на занаят. Придобива и своя земя – ниви, градини, лозя, на тях посвещавал времето си извън подковачеството. Спогаждал се с хората, спечелва широка популярност в професията, налбантницата му никога не оставала без работа. Немалко бейове и аги, чифликчи от региона, са му постоянни клиенти – през пролетта и наесен той тръгвал по чифлиците с чирашкия си отбор да подковава добитък. И макар да имал вече прилично състояние, чорбаджи Тодор така и не се помирява със своя зет.

Балканската война заварила семейството само с четирите дъщери. Дядо и баба много се надявали да им се роди и син, комуто да оставят имот и поминък. „Божия воля – примирено изричала баба след поредното им дете на бял свят. – Да си опазим ние момиченцата, Костьо, обещавай ми!... А момчето, ако Господ реши, ще дойде...”. И дядо ѝ дал мъжка дума.

4.

Често през налбантството си дядо Константин е странствал в черни нощи по черни междуселищни пътища. Това ще да е помогнало на семейството да пристигне без сериозни произшествия в Цариград точно когато гъмжило от емигриращи българи, сред хаос и олелия, обсажда руски товаро-пътнически кораб на пристанищния кей.

Кеят тънел в полумрак под нависнали оловни облаци, откъм Черно море налитала мразовита вихрушка. Низами и заптиета, както бива във време на война, непрестанно сновали сред прииждащите бежанци. „Не знам как в онази неразбория сме съумели да се качим на парахода! – ниже в спомените си майка ни. – Докато тате се оправяше с багажа, отзивчиви хора помогнаха на баба ви Елена да се устроим и ние до

тях, на открито, сред купища товар. Долу, в помещенията под нас, бе пълно със жени, деца и старци... Мъжете оставаха край перилата навън, пушеха, чакаха кахърни кога ще отплаваме...". Просветляло чак към обед, параходът надул сирената и бавно поел на север по Босфора. Дядо ми с болка гледал от борда как хамали на пристанището се бият кой да присвои шейтаните му, двата врани коня, кой – писаната талига... и не сдържал сълзите си! Тоя ден, за пръв и последен път, неговите близки са го видели сломен.

Щом излязъл от пролива, върху парахода налетели неспокойни вълни. Те го заподхвърляли като тресчица по Черно море, скрито в гъста мъгла, из която бродили неясни силуети на турски бойни кораби.

Хората стреснато се гушили между навързания на палубата товар със стока, без да могат да се опазят от ледения душ на вълните. Моряци от корабния персонал аварийно укрепвали балите със стоката. Един от тях съзрял как мама и сестрите ѝ плачели от страх, а баба мъчила да се справи някак с бедата. Гледката натъжила човека, изрекъл съчувстващо: „Ой, горемыки* мои, горемыки!...", и ги прибрал в каютата на персонала, понеже и той имал семейство с дребни дечица. Разтърчал се за чай, „Горещ чай беше, сладък, миришеше на дим – твърдеше леля Стефанка, първородната сестра на мама. – Угости ни и с борш-чорбица добрият чичо Богдан, щото бяхме гладни, побъбриха си с тате...". Заразпитвал го откъде са и за къде са се отправили, при кого, а дядо Константин: „За където всички, за там и ние...". Въздъхнал добрият чичо Богдан: „За незнайно къде, значи...". И предложил: „Айда** с нами в Одесу!". Бащината му къща била в украинско село близо до град Херсон, на брега на река Днепър. Той разпалено заговорял дядо ми: ”Ще се постесним, ще ви приютим...

---

*горемыки (рус.) – несретници, злочестници, нещастници.

**айда (рус.) – хайде, тръгвай; „Тръгвайте с нас за Одеса!"

Сърце да е широко, няма да ви оставим!...”. Селото им, казал, не било голямо, с население четири-пет хиляди и нещо, пък работа за подковач колкото щещ. А случвали ли са се дотогава тракийски емигранти, пожелали да отидат в Русия? Имало, твърдял чичо Богдан, несемейни млади хора, решили другаде да си търсят късмета. Дядо ми не склонил да отива в Русия, не се виждал със семейството си далече от родния край.

Късно след полунощ параходът стигнал най-сетне до пристанището в Бургас. Сипел се обилен снежец, зимата посрещнала бежанците със студ, на какъвто те не били привикнали. На раздяла добрият чичо Богдан ги осенил кръстом с десница от борда на отплаващия за Одеса параход: „Бог с вами!...”, и оставя у всички им непомръкващия спомен за голямата съпричастна човещина.

5.

Селищата ни по Черноморието, особено Бургас, по същото време били претъпкани с бежанци. Сред тях се срещали и доста курфалийци, надявали се след месец, след два, да се завърнат в родния край. Някои отишли да изчакват с надеждите си кой в Ямбол, кой в Кавакли (Тополовград), в Елхово, Мустафа паша (Свиленград). Дядо и баба не били изключение, ала решили да чакат на по-топло, някъде на юг, под закрилата на Българската войска. И къде-къде, оседнали от десния бряг на река Марица, в град Софлу. „Българите тука са най-много – твърдял дядо Константин. – Ще поживеем сред тях, временно... Падне ли Одрин, тръгне ли войската ни към Чаталджа, връщаме се в Курфалия...”

Одринската крепост паднала на 13/26 март 1913 г. Българите в Софлу се поздравявали един друг с голямата победа, радостта им била безгранична. По-сърцатите, сред тях и дядо, се събрали в дружина от мераклии за доброволци (опълченци), готови и те да освобождават Източна Тракия. „Върви, Костьо, щом трябва! – насърчила го баба. – И без тебе ще се

справим, само ни се върни жив и здрав...”.

Тръгнали едно мартенско утро. Прегазили Марица и на страничен път за Цариград срещнали победителя при Одринската битка генерал Георги Вазов, със свита шабни офицери на коне препускал на изток. „Кои сте, какви сте, юнаци?” – запитал ги. Дядо ми, най-възрастен сред кандидат-доброволците, докладвал: „Българи от Софлу, отиваме опълченци, да се бием на фронта...”. Генералът изучаващо разгледал опълченците, полюбопитствал: „Някой от вас бил ли е войник?”. Спогледала се дружината, после плахо си признала, не са и помирисвали войска. „А ти, брате, имаш ли деца?” – обърнал се към дядо. „Четири дъщери...” – отрапортувал той. „И на кого си ги харизал, ако, не дай Боже, не се върнеш от войната?” – опитал се да вникне генералът каква я скроил бащата на толкова челяд. „Ами...” – безпомощно вдигнал рамене дядо Константин, колкото да покаже как родолюбието може да надделее над бащиния дълг. „Ами тогава – разпоредил се генералът, – ако сред вас се намират ковачи, колари, налбанти, сарачи, терзии, чизмари, нека отидат в обоза, да помогнат в подготовката за очакващите ни битки. Момците-ергени, тях ще приобщим под пагон...”.

Цяло денонощие дядо подковавал коне и мулета в обоза на бойна част, стануваща наблизко. А когато призори на идващия ден войската скоростно се изнесла към град Чорлу, доброволците от обоза свили назад. На връщане се заели да търсят избити българи по пътища, поля, гори, дерета и да ги погребват, както им препоръчал генерал Вазов: „Да опазим страдалците от поругание, иначе вълци и чакали ще им разнасят костите...”. За късмет, пътьом прибрали десетина изоставени и осиротели дечица. Вкъщи дядо бил посрещнат с радост. „Читав се върна тате – припомнях си лелите ми кое как било. – И още не отдъхнал, пак хукна да оправя света...”.

Всички тракийци в града по онова време, с една дума, ра-

ботили за бъдещата местна българска власт. Те, окрилените, не подозирали по-нататъшната си житейска одисея.

6.

Около две години и половина продължило в Софлу това „временно“ за семейството, намерило подслон из чужди домове – при недоимък, изпитания, неволи, разочарования. На първородните му три дъщери дошло време за училище, но дядо не ги пунал. Домашните грижи били премного за стопанка с четири деца при онези тежки условия. Третата дъщеря се разплакала, училището било голямата ѝ детска мечта, и баба Елена се застъпила: „Не я спирай, Костьо, нека барем Евдокия да учи!“. Така само мама тогава прекрачила като първолаче училищния праг.

При несигурното им пребиваване през съдбоносната 1913 г. и в напразни очаквания, дядо Константин налбантствал сам-самин из околните селища и имения. И каквото и да припечелвал, приличен дял от заработеното жертвал, както подобава на патриот, за непрекъснато пристигащите в града озлочествени, ограбени и прокудени бежанци и за сираците най-вече. Бил сред дейните участници във всички начинания за тракийската кауза. Единствената му семейна радост през изтеклото време била появата на още една, петата им дъщеря – леля ми Радка.

След коварната Междусъюзническа война, когато страната ни, макар и победена, получила излаз на Бяло море от р. Марица до Ксанти, както ни разказва историята днес, Източна Тракия и Димотишко (от 31 юни 1913 г.), за съжаление, отново остават в Турско. След Балканските войни ден подир ден до Софлу стигали прокудени българи с ужасяващи вести за кървав терор над християнското население. На 28 септември 1915 година Турция отстъпва Димотишко на България и дядо Константин отвел семейството си в град Димотика, където се надявал на по-добър живот за семейството си.

На новото си местожителство семейството ще прекара над

пет години (през цялата Първа световна война). Там, било му писано, то изживява и най-драматичния период от бежанското си скиталчество: след раждането на още две дъщери – Панајотка и Дора, внезапно почива баба Елена през 1918 г., била е на възраст малко над... 42 години! „Тате не можа да се съвземе след кончината ѝ – често ще споделят лелите ми при семейни срещи. – Никога повече не сме го видели да се усмихва...”.

Мама трябвало завинаги да напусне школото в шести (втори прогимназиален) клас. Един ден въщи им дошли директорът на училището, свещеникът от черквата в махалата и общинския служител по просветата, убеждавали баща ѝ да я остави да се учи. „Умно дете е – изтъквали, – грехота ще е да не продължи... Ще ви подпомогнем и със средства, ако трябва...”. Дядо Константин посочил към другите си четири съвсем невръстни деца: „А за тези ми, жалните, кой да се грижи?...”. Двете му най-големи момичета – Стефанка, на 15 години, и Мария, на 13, се захванали с къщната работа. На майка ми, третата дъщеря, било отредено да бъде детегледачката.

7.

През 1920 г., след като губим и Беломорска Тракия, дядо Константин (чиято мечта за син, уви, остава неосъществена) е принуден да стане отново бежанец, напуска Димотика и със седемте си момичета се установява окончателно в Хасково. Всичките ми лели и мама се задомяват тук, в Кърджали, в Симеоновград и в близки околни селища, всяка със своя съдба, свои радости и скърби. До последния си ден бащата ще посещава семействата им – месец при едната, месец при другата...

През трийсетте години на миналия век с нетърпение съм го очаквал да дойде и у нас. Дойдеше ли, дядо Константин на часа намираше с какво да се захване. Ще се разшета из двора, ще поправя неизправното въщи или ще окопава в градината – всякога деловит, всякога угрижен. „Каквото пипнеш, да ти идва отръпки, момче – поучаваше ме, – мъжка грижа е тази...”.

По празници присъстваше на всеобщите ни родови веселби, смях и песни, но си оставаше немногословен, вглъбен. Случайно веднъж го чули да си казва: „Опазих ги, Еленко, живи и здрави са!...”.

Спомените за родното село дядо ми държеше дълбоко в себе си, като че ги беше погребал ведно с кончината на баба Елена. Стараеше се да не говори за миналото, предпазваше внуците от страхотията на преживените си кошмари. Сам израсъл без детство, той никога не протегна ръка да погали внук – момчетата, според разбиранията му, не бивало да се нежат, защото ги очаквало сурово битие.

До края на живота си самотник, дядо Константин биваше различен, когато се гласеше да отиде на тракийски тържества и чествания. Ще облече нова дреха, ще набере цвете от нашия двор и се отправяше по своему празничен на площада при паметника на Незнайния воин, за да се върне просветлял. „Навършиха се двайсет и четири години от победата при Одрин – каза след едно тържество, – почетохме погиналите, Бог да ги прости!...”.

След този последен за него празник повече не го видях, бях на четири години и скриха смъртта му от най-малките внуци. Отишъл си, според познаващите го, с коравата непримиримост на прокуден тракиец: „Няма таквиз (междудържавни – б.а.) граници, дето да разкъсват великомъченица Тракия и в душата ми!”. Погребан е в Тракийските гробища на Хасково. На наследниците си оставя единственото „имане”, намерено сред негови вещи: прилежно прибрани в кожена чанта османски документи за имотите ни в с. Курфалия. „Ще дойде време – уверявал своите, – ще си ги потърсим...”.

От дъщерите си дядо и баба имат шест внучки и девет внука, петима от всички – с университетско образование. Двама от внуците са кръстени на дядо, а на баба – една от внучките (дъщеря на леля ми Дора), починалата неотдавна

Семейството на Константин (седналият в средата) и Елена (с най-малката дъщеря Дора в скута) Ковачеви в Димотика (Цветница, 1918 г.). Прави (отляво надясно): дъщерите им Мария, Евдокия (с книжката под мишница) и първородната Стефанка; с бастуна е по-малкият брат Георги на домакина; седнали отпред: малките дъщери Панайотка, Радка, Евтимия

проф. д-р и.н. Елена Стателова, със свой съществен принос в българската историческа наука.

Един век след премеждията на дядо Константин и баба Елена правнучи от тяхната фамилия, особено сред потомците от четвърто и пето коляно, са с високо образование и престижни професии. Много от тях днес учат, работят, живеят и зад граница – в Гърция, Италия, Швейцария, Испания, Русия, Германия, Канада, САЩ, Латинска Америка, Централна Азия, Сирия, Египет. Тракийското ни потекло, в условията на историческия развой на Родината, е белязано с градивни стремежи към идните времена и с добродетели, онаследени от предците.